

СВІТОВА ЕКОНОМІЧНА КРИЗА І ПАНДЕМІЯ COVID-19 ТА ЇХ УРОКИ ДЛЯ УРЯДУ КРАЇН

©2020 ОРЛОВ П. А.

УДК 005.351/354
JEL: A11; G28; M14; O12

Орлов П. А. Світова економічна криза і пандемія COVID-19 та їх уроки для уряду країн

Світова фінансова криза почалася в США у 2007 р. через соціальну безвідповідальність банків та інших суб'єктів фінансового ринку. У 2008 р. вона переросла у світову економічну кризу. А для багатьох країн, включаючи деякі країни ЄС, вона триває і у 2020 р., різко підвищивши нестабільність зовнішніх систем господарювання компаній і конкуренцію. З грудня 2019 р. розпочалася пандемія COVID-19, яка істотно посилила негативні наслідки глобальної економічної кризи в країнах. Метою статті є подальший розвиток концепції автора щодо соціальної відповідальності підприємств усіх видів діяльності та форм власності в сучасних умовах. Йдеться про забезпечення комфортних, безпечних умов праці та гідної оплати свого персоналу, розвиток соціальної інфраструктури, недопущення ухилення від сплати податків, забезпечення належної охорони навколишнього середовища, а також про використання соціально відповідального маркетингу (СВМ). Наведено авторські підходи до оцінки конкурентоспроможності соціально безвідповідальних підприємств. Конкурентоспроможність продукції як у короткостроковому, так і в довгостроковому періодах може бути помилковою, досягнутою за рахунок соціальної безвідповідальності підприємства та його маркетингу. Яскравим підтвердженням цього є скандал навколо німецької автомобілебудівної компанії «Volkswagen», який отримав назву «Dieselgate». Також обґрунтовано критерії ефективності економічної системи України та інших країн. Автор вважає, що в ООН оцінили потенційні соціально-економічні наслідки не тільки пандемії COVID-19, а і світової економічної кризи, яка продовжується для більшості країн. І ці наслідки багато в чому збігаються та їх неможливо розділити.

Ключові слова: світова економічна криза, пандемія COVID-19, економічна система країни, ефективне управління, соціальна відповідальність підприємств, конкурентоспроможність підприємств.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-6-30-40>

Бібл.: 32.

Орлов Петро Аркадійович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та маркетингу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: nashakafedra_eim@ukr.net

УДК 005.351/354
JEL: A11; G28; M14; O12

Орлов П. А. Мировой экономический кризис и пандемия COVID-19 и их уроки для правительств государств

Мировой финансовый кризис начался в США в 2007 г. из-за социальной безответственности банков и других субъектов финансового рынка. В 2008 г. он перерос в мировой экономический кризис. А для многих стран, включая некоторые страны ЕС, он длится и в 2020 г., резко повысив нестабильность внешних систем ведения хозяйства компаний и конкуренцию. С декабря 2019 г. началась пандемия COVID-19, которая существенно усилила негативные последствия глобального экономического кризиса в странах. Целью статьи является дальнейшее развитие концепции автора относительно социальной ответственности предприятий всех видов деятельности и форм собственности в современных условиях. Она выражается в обеспечении комфортных, безопасных условий труда и достойной оплаты своего персонала, развитии социальной инфраструктуры, в недопущении уклонения от уплаты налогов, в обеспечении надлежащей охраны окружающей среды, а также в использовании социально ответственного маркетинга (СОМ). Приведены авторские подходы к оценке конкурентоспособности социально безответственных предприятий. Конкурентоспособность продукции как в краткосрочном, так и в долгосрочном периодах может быть ошибочной, достигнутой за счет социальной безответственности предприятия и его маркетинга. Ярким подтверждением этого может быть скандал вокруг немецкой автомобилестроительной компании «Volkswagen», который получил название «Dieselgate». Также обоснованы критерии эффективности экономической системы Украины и других стран. Автор считает, что в ООН оценили потенциальные социально-экономические последствия не только пандемии COVID-19, но и мирового экономического кризиса, который продолжается для большинства стран. И эти последствия во многом совпадают и их невозможно разделить.

Ключевые слова: мировой экономический кризис, пандемия COVID-19, экономическая система страны, эффективное управление, социальная ответственность предприятий, конкурентоспособность предприятий.

Библ.: 32.

Орлов Петр Аркадьевич – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономики и маркетинга, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: nashakafedra_eim@ukr.net

UDC 005.351/354
JEL: A11; G28; M14; O12

Orlov P. A. The World Economic Crisis and Pandemic of COVID-19 and Their Lessons for the Governments of the States

The world financial crisis began in the USA in 2007 due to the social irresponsibility of banks and other actors of financial market. In 2008, it outgrew in a world economic crisis. For many countries, including some EU countries, the crisis also proceeds in 2020, sharply enhancing the instability of the external management systems of companies and the competition. With December 2019 the pandemic of COVID-19 has begun, that substantially strengthened the negative consequences of the global economic crisis in countries. The article is aimed at a further development of the author's own conception regarding the social responsibility of enterprises of all types of activity and all forms of ownership in the modern circumstances. It is expressed in providing of comfort, safe terms of labor and decent payment of the staff, development of social infrastructure, in prevention of avoiding the tax payment, in providing the proper security to environment, and also in the use of the socially responsible marketing (SRM). The author's own approaches to the estimation of competitiveness of the socially irresponsible enterprises are provided. The competitiveness of products both in the short-term and in the long-term period can be erroneous, achieved due to social irresponsibility of enterprise and its marketing. For a bright illustration one can refer to the scandal around the German automotive company «Volkswagen», known

as «Dieselgate». Also the criteria of efficiency of the economic system of Ukraine and other countries are substantiated. The author believes that the UNO has estimated the potential socio-economic consequences of not only pandemic of COVID-19 but also the world economic crisis that proceeds for most countries. These consequences in a great deal coincide and it is not possible to divide them.

Keywords: world economic crisis, pandemic of COVID-19, economic system of the country, efficient management, social responsibility of enterprises, competitiveness of enterprises.

Bibl.: 32.

Orlov Petro A. – D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Economics and Marketing, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: nashakafedra_eim@ukr.net

Світова фінансова криза, що почалася в США у 2007 р. через соціальну безвідповідальність банків та інших суб'єктів фінансового ринку, у 2008 р. переросла у світову економічну кризу, яка для багатьох країн, включаючи деякі країни ЄС, триває і досі, підвищуючи нестабільність зовнішніх систем господарювання компаній і конкуренцію. Негативні наслідки глобальної економічної кризи значно посилилися в грудні 2019 р., з початком пандемії COVID-19, що суттєво вплинуло на всі системи життєдіяльності людей та умови господарювання компаній.

Актуальні проблеми економічної кризи, її наслідки та шляхи виходу з неї розглядалися в працях В. Гейця, В. Мау, Ж. Атталі, Н. Рубіні, М. Єршова, С. Глазьєва, Г. Задорожного, М. Юсіма, Ю. Іванова, М. Кизима, О. Некипелова та інших відомих економістів. Проблеми забезпечення конкурентоспроможності продукції компаній присвячені роботи М. Портера, Ж.-Ж. Ламбена, А. Глічева, Р. Фатхутдінова, Г. Краюхіна, Н. Дубровської, О. Мельника, В. Пономаренка, І. Гондаревої, Ю. В. Таранухи і багатьох інших вчених. Але деякі аспекти проблеми залишаються недостатньо розробленими, особливо враховуючи нові умови посилення кризових явищ та їх вплив на всі сфери господарювання. На думку автора, потребують подальших досліджень напрямки забезпечення якості та конкурентоспроможності продукції в умовах кризи з дотриманням принципів соціальної відповідальності виробників перед суспільством. Саме це і становитиме мету даної статті.

Згідно з концепцією автора соціальна відповідальність підприємств усіх видів діяльності та форм власності складається із забезпечення комфортних, безпечних умов праці та гідної оплати свого персоналу, розвитку соціальної інфраструктури, з недопущення ухилення від сплати податків, забезпечення належної охорони навколишнього середовища, а також використання соціально відповідального маркетингу (СВМ).

У системі соціальної відповідальності суб'єктів господарювання важлива роль належить використанню СВМ. Досить обґрунтовано цілі СВМ визначено в роботах Ф. Котлера та К. Келлера, а також Ж.-Ж. Ламбена [16; 3; 4]. Ці автори були в числі перших, хто зайнявся дослідженням даної актуальної проблеми, яка дуже довго замовчувалася через сильне лобювання бізнесом своїх інтересів. Ф. Котлер і К. Келлер вва-

жають, що мета СВМ полягає в підвищенні добробуту як споживачів, так і суспільства в цілому. З цим можна погодитись, але в їх роботах відсутні основні критерії СВМ, а в наведених прикладах з практики компаній СВМ зводиться тільки до добровільних соціальних ініціатив. При цьому не враховується, що деякі компанії використовують соціально спрямовані ініціативи для прикриття своєї масштабної соціальної безвідповідальності для власної наживи, не звертаючи уваги на величезну шкоду для своїх клієнтів і суспільства. Більш обґрунтований підхід до концепції СВМ міститься в роботах В. Руделіуса в підручнику «Маркетинг», підготовленому спільно з ним у КНЕУ ім. Вадима Гетьмана [17; 18], а також у роботах зазначених вище інших авторів.

Автор даної статті до 2014 р. вважав, що СВМ суб'єктів господарювання – це неухильне виконання вимог державних нормативних актів у сфері забезпечення соціальної відповідальності на території країни базування та країн, в які експортуються їх товари та послуги; неприпустимість участі в корупційних схемах, здійсненні шахрайства; неприпустимість виробництва та/або реалізації продукції, небезпечної для майна, моралі, здоров'я, життя людей, навколишнього середовища та суспільства в цілому, а також недобросовісної реклами та методів психологічного впливу на споживачів з метою нав'язати вигідне для себе рішення або будь-яку покупку; прояв соціально спрямованих ініціатив. У публікаціях 2014 р. було підкреслено, що серед перерахованих критеріїв СВМ найбільш вагомим є не прояв соціально спрямованих ініціатив, а всі інші. Підприємство, яке з якихось причин ще не проявляє соціально спрямованих ініціатив, але відповідає всім іншим критеріям, можна вважати практикуючим СВМ. Тим більше, що соціально безвідповідальні підприємства часто використовують соціально спрямовані ініціативи для прикриття свого швидкого збагачення за рахунок разючої соціальної безвідповідальності. При цьому вони не звертають увагу на величезний збиток, що заподіюється навколишньому середовищу, здоров'ю, життю, майну громадян, своїм клієнтам і суспільству. Тому автор вважає доцільним виключити цей критерій з переліку обов'язкових. Хоча кожному прибутковому суб'єкту господарювання бажано проявляти соціально спрямовані ініціативи. Соціаль-

но відповідальні підприємства практикують соціально спрямовані ініціативи на добровільних засадах з метою надання допомоги суспільству в рішенні певних соціальних проблем і підвищення свого іміджу.

Невиконання підприємством будь-якого виду діяльності та форми власності навіть одного критерію соціальної відповідальності, включаючи обов'язкові критерії СВМ, означає його соціальну безвідповідальність. До нього повинні застосовуватися дієві санкції відповідних органів державного управління. При цьому аналіз діяльності багатьох підприємств в Україні, а також у деяких країнах ЄС дозволив автору зробити висновок, що на підприємстві будь-якого виду діяльності та форми власності використання СВМ можливе тільки за умови соціальної відповідальності його власників і керівників. Остання, своєю чергою, сильно залежить від соціальної відповідальності органів державного управління та влади в країні, наявності законів, що передбачають суворе і невідворотне покарання, включаючи кримінальне, за вчинені злочини. Надзвичайну актуальність проблеми соціальної відповідальності суб'єктів господарювання підтверджує і розробка Міжнародною організацією по стандартизації з 2005 по 2011 рр. стандарту ISO 26000 «Настанови по соціальній відповідальності». Протягом більш 5 років робочі групи з розробки стандарту із представників 90–99 країн провели 8 пленарних засідань у різних країнах.

Інтегральною характеристикою продукції компанії на конкретному ринку в певний час, що відображає її якість, ціну, вплив факторів зовнішнього середовища, імідж виробника, ефективність маркетингового супроводу, прибутковість її реалізації, є її конкурентоспроможність.

Продукцію ж, що користується попитом, але реалізовану зі збитками, слід вважати неконкурентоспроможною. Виняток становить тільки стадія виведення нової продукції на ринок, коли має місце повільне зростання обсягу продажів, необхідність відшкодувати витрати на проведення НДР і освоєння її виробництва, високі витрати на маркетинг. Крім того, на цій стадії, з метою швидкого масштабного проникнення на конкретний ринок, виробник може занижувати ціни. Нова продукція на цій стадії життєвого циклу може тимчасово бути навіть збитковою.

Фактори, що визначають конкурентоспроможність продукції, прийнято ділити на залежні від підприємства та незалежні. При цьому в наукових публікаціях істотно відрізняється склад факторів другої групи та загальна кількість врахованих чинників. На думку автора, до *залежних від підприємства* слід віднести його імідж і соціальну відповідальність; якість продукції; наявність сертифікату відповідності, сертифікату на систему менеджменту якості; стан інноваційної та інвестиційної діяльності; ціну; якість сервісного та післяпродажного обслуговування; рекламу.

Незалежні від підприємства фактори – це якість економічної системи країни, державного регулювання економіки в країні; соціальна відповідальність органів, що контролюють якість виробленої та реалізованої продукції; курс національної валюти; величини мит; обґрунтованість системи оподаткування; інфляція; стан фінансово-кредитної системи та інфраструктури в країні; забезпеченість економічними ресурсами; динаміка кон'юнктури ринків; темпи соціального та науково-технічного прогресу в країні та світі; зміни екологічних і соціальних стандартів; наявність державної підтримки національних інноваційних виробників і експортерів, підприємств, що мають стратегічне значення для розвитку країни; інтеграція країни в економічні спільноти.

Конкурентоспроможність продукції як у короткостроковому, так і в довгостроковому періоді може бути помилковою, досягнутою за рахунок соціальної безвідповідальності підприємства та його маркетингу. Яскравим підтвердженням цього може бути скандал навколо німецької автомобілебудівної компанії «Volkswagen», який отримав назву «Dieselgate» і світову популярність. Як було встановлено американськими регулюючими органами, в період з 2006 по 2015 рр. компанія за допомогою спеціально спроектованого та встановленого на автомобілях з дизельними двигунами комп'ютерного обладнання обманювала контролюючі органи щодо забруднення ними навколишнього середовища. Була також спроба знищити документи, що доводять це шахрайство. При тестуванні автомобілів обсяги шкідливих викидів сильно знижувалися. Протягом більше 10 років компанії вдавалося обманювати своїх клієнтів і регулюючі органи щодо якості цих автомобілів, а за рахунок недобросовісної реклами нарощувати обсяги їх продажів і прибуток.

Автором була аргументована необхідність застосовувати термін «якість продукції» не тільки з прикметниками «гарна», «чудова», «погана», як рекомендують стандарти ISO серії 9000, а й «неприпустима». Термін «неприпустима якість» повинен застосовуватися до продукції, що не відповідає чинним законам, стандартам і представляє небезпеку для моралі, здоров'я, життя, майна людей і навколишнього середовища. Її виробництво та реалізація повинні бути заборонені.

Якість автомобілів з дизельними двигунами понад десяти років вважалася чудовою, а у 2015 р. виявилася «неприпустимою». У цей період спостерігалось швидке щорічне зростання таких важливих показників конкурентоспроможності продукції, як прибуток і частка ринку, а отже, і «помилкова конкурентоспроможність» цих автомобілів, їх іміджу та компанії «Volkswagen», забезпечуваних її соціальною безвідповідальністю. А навколишньому середовищу та здоров'ю жителів США та інших країн, в які екс-

портувалися і в яких експлуатувалися ці автомобілі, наносилася величезна шкода. Загальний обсяг виробництва та реалізації цих автомобілів для всіх країн до викриття цього кричущого шахрайства оцінюється в 11 мільйонів штук.

Після того, як компанія погодилася сплатити ще 4,3 млрд дол. до позову, пред'явленого Вашингтоном у 2015 р., скандал коштував компанії більш 22 млрд дол. тільки в США. У тому числі вона повинна була викупити 600 тис. автомобілів, які не відповідають суворим стандартам забруднення навколишнього середовища США і не можуть бути відремонтовані за її рахунок. Надходили позови і від інших країн – імпортерів автомобілів з дизельними двигунами компанії «Volkswagen».

У вересні 2015 р. багато керівників компанії були змушені піти у відставку. Проти деяких співробітників відкрито кримінальне провадження в США. Один із керівних працівників на початку 2017 р. був засуджений у США до 7 років тюремного ув'язнення і 400 тис. дол. штрафу. Він мав забезпечувати відповідність якості автомобілів стандартам США. Сильно постраждав імідж компанії та знизилася обсяги продажів, особливо в США. За рішенням наглядової ради компанії на 40% були знижені річні розміри оплати праці для керівника дирекції та її членів. Нове керівництво компанії змушене було розробити план скорочення до 2020 р. 30 тис. робочих місць із 610 тис. у світі. З них 23 тис. робочих місць буде скорочено в Німеччині [23; 25]. Це вже важкі соціальні наслідки скандалу, що знижують імідж і конкурентоспроможність не тільки компанії, але і країни.

За даними ЗМІ, через скандал «Dieselgate» компанія «Volkswagen» винна в тому, що щорічно 5000 смертей у Європі відбувалося через забруднення повітря її автомобілями з дизельними двигунами. До країн з найбільшою кількістю смертей відносять Італію, Германію та Францію – через їх велику чисельність населення і високу частку дизельних автомобілів, яка становить майже половину автомобільного парку. За оцінками, в Європі використовується понад 100 мільйонів дизельних автомобілів, що вдвічі більше, ніж в решті країн світу [24]. Це приклад масштабної соціальної безвідповідальності власників і керівників компанії «Volkswagen», а також її маркетингу в результаті багаторічного шахрайства та забруднення її автомобілями з дизельними двигунами навколишнього середовища, яке багаторазово перевищує припустимі норми.

Світовий досвід показує, що тільки висока соціальна відповідальність суб'єктів господарювання та їх маркетингу може забезпечити високу довгострокову соціально-економічну ефективність. Іміджу Німеччини та її конкурентоспроможності завдано також величезної шкоди. На думку автора, виникає питання і про недостатню якість і соціальну відповідальність органів державного конт-

ролю не тільки в Німеччині, але і в інших країнах ЄС і Європи. Адже автомобілі з дизельними двигунами «неприпустимої» якості понад 10 років випускалися німецьким автогігантом і експлуатувалися в США, Німеччині, в інших країнах ЄС і світу. Вони завдали величезних збитків навколишньому середовищу, жителям цих країн. Іміджу та конкурентоспроможності компанії «Volkswagen» і Німеччини завдано великої шкоди. Хоча екологічні стандарти США дещо суворіші, ніж у Німеччині та в інших країнах, але комп'ютерне обладнання цих автомобілів занижувало обсяги шкідливих викидів до 40 разів.

Актуальній проблемі соціальної відповідальності суб'єктів господарювання та їх маркетингу присвячені роботи Ф. Котлера, К. А. Келлера, Ж.-Ж. Ламбена, Р. Рейденбаха, П. Робіна, П. Булеєва, В. Руделіуса, А. Павленко, Є. Азарян, В. Пилпчука, М. Окландера, М. Белявцева, П. Перерви, О. Ястремської та багатьох інших відомих вчених.

У результаті підвищеної уваги інституційних органів та ЗМІ до скандалу «Dieselgate» і компанії «Volkswagen», яка завдала величезний соціальний і економічний збиток багатьом країнам світу та Німеччині зокрема, з'ясувалося, що подібним шахрайством різного масштабу займалися і деякі інші великі виробники автомобілів з дизельними двигунами, включаючи й американський General Motors [29]. Виходить, що органи державного контролю, наприклад США, більш якісно контролюють автомобілі зарубіжних виробників, ніж національних. Це стосується і органів державного контролю Німеччини, де автомобілі з дизельними двигунами компанії «Volkswagen» напевно успішно пройшли ще і сертифікацію за стандартом ISO 9001 «Система управління якістю».

Автор вважає, що низька або недостатньо висока якість державного регулювання економіки в будь-якій країні є наслідком низької або недостатньо високої якості її економічної системи, відсутності поділу влади та бізнесу, високого рівня корупції, низької якості законів і нормативних актів, що забезпечують орієнтацію підприємництва на соціальну відповідальність, відсутність суворої та невідворотної матеріальної і кримінальної відповідальності за злочини. Автором дещо змінено найбільш поширене визначення економічної системи країни, запропоноване К. Р. Макконеллом і С. А. Брю [5].

Економічна система країни – це сукупність трьох основних підсистем:

- ✦ продуктивних сил;
- ✦ виробничих відносин;
- ✦ способу участі державних органів у координації та управлінні економічною діяльністю, розподілі та перерозподілі суспільного продукту, а також *соціальною відповідальністю суб'єктів господарювання*.

У третій підсистемі додано участь державних органів у координації та управлінні соціальною відповідальністю суб'єктів господарювання. Це, на думку автора, акцентує увагу державних органів з координації та управління економічною діяльністю на гострій необхідності всіляко запобігати величезній шкоди, яку завдають людям, навколишньому середовищу та суспільству в цілому злочини соціально безвідповідальних суб'єктів господарювання.

Важливим чинником недопущення зростання соціальної безвідповідальності бізнесу, який приносить величезний збиток населенню держави і що посилює його розшарування на дуже бідних і занадто багатих у будь-якій країні, є ефективне регулювання економіки, що є запорукою створення ефективної економічної системи країни та її соціальної спрямованості

Ефективне державне регулювання економіки України, як і будь-якої іншої країни, на погляд автора, припускає:

- ✦ наявність якісно розроблених законів і нормативних актів, що забезпечують пріоритетну орієнтацію підприємництва на недопущення випуску та реалізації продуктів і послуг, небезпечних для моралі, здоров'я, життя і майна споживачів, навколишнього середовища та суспільства в цілому на основі невідворотної строгої матеріальної та кримінальної відповідальності;
- ✦ розробка ефективних механізмів їх реалізації;
- ✦ викорінювання корупції;
- ✦ розділення влади та бізнесу;
- ✦ наявність масового громадського руху на захист прав споживачів і навколишнього середовища.

На жаль, в Україні, як і багатьох інших країнах, у вищеперелічених напрямках мають місце великі проблеми. Наприклад, в Україні досі відсутні якісно розроблені закони та нормативні акти, що забезпечують пріоритетну орієнтацію підприємництва на недопущення випуску та реалізації продуктів і послуг, небезпечних для моралі, здоров'я, життя і майна споживачів, довкілля та суспільства в цілому на основі невідворотної строгої матеріальної та кримінальної відповідальності.

Відсутні й ефективні механізми їх реалізації. Одна з головних причин такої ситуації – це зростання корупції. Відсутні також розділення влади та бізнесу. За даними ООН: «Корупція – це серйозний злочин, яке підриває економічний і соціальний розвиток у всіх суспільствах. Це одна з основних перешкод для досягнення цілей сталого розвитку. Корупція сприяє нестабільності і злидням і є домінуючим фактором, що призводить до провалу слабких країн». Автор вважає, що висока корупція в країні є наслідком низької якості економічної системи країни, її соціальної

спрямованості та дуже сильно гальмує підвищення соціальної відповідальності підприємств, їх іміджу та конкурентоспроможності, а також конкурентоспроможності країни.

Проблеми соціальної відповідальності та якості державного регулювання економіки отримують особливу актуальність та новий ракурс при посиленні кризових явищ в економіці.

Фінансова криза, яка почалася в США в листопаді 2007 р., у вересні – жовтні 2008 р. переросла у світову економічну кризу та по масштабах і негативних наслідках перевершує Велику депресію 1929–1932 рр. [1], переконливо висвітила істотні недоліки капіталістичної соціально-економічної системи в усіх або в більшості сфер залежно від країни. Але найбільше від кризи постраждали зовсім не США, які його спровокували, а інші країни (Україна, країні ЄС, більшість інших країн світу).

Професор Нью-Йоркського університету Н. Рубіні, якій на початку 2007 р. передбачив мирову фінансову кризу 2008 року, у своїй статті в Financial Times підкреслив, що якщо в ЄС триватиме той самий поетапний підхід до подолання кризи, то можливий розпад валютного союзу з відділенням декількох слабших його учасників.

Проте 1 лютого 2020 р. Євросоюз покинув не слабший його учасник, а Британія – через 3,5 року після референдуму. Британський прем'єр-міністр Борис Джонсон виступив зі зверненням до нації, висловив упевненість в тому, що для багатьох «Брекзит» – «момент надії».

Аналізуючи діяльність адміністрації США та країн ЄС у вересні 2009 р., відомий французький економіст Жорж Атталі 30 вересня назвав днем, «коли капіталізм трохи не помер». Не викликає сумнівів, що без великої допомоги органів державного управління цих країн своїм банкам і великим компаніям він би точно не вижив. Жорж Атталі підкреслив: «Колосальна зміна сталася з людьми, які місяцем раніше майже одногослоно заявляли, що найкраще – нічого не робити і що дерегуляція і свобода ринків є ключем до економічного і політичного успіху» [1, с. 93, 104].

Україна також дуже сильно постраждала від світової економічної кризи у 2009 р. За даними Держкомстату, за 2009 р. ВВП знизився на 15% порівняно з попереднім роком. На цей період мало місце: зниження промислового виробництва одно з найвищих у світі – на 21,9%; продукції машинобудування – на 45%, обсягів будівництва – на 48,2%, експорту – на 49,9%; реальна заробітна плата зменшилася на 10%; кількість злочинів збільшилася на 12%; кількість потерпілих від них – на 23,8%. Рівень безробіття серед працездатного населення, обчислений за методикою Міжнародної організації праці, склав 9,4%. І на цей час ситуація в країні також залишається складною

внаслідок цілого ряду факторів – від наслідків кризи до політичних потрясінь та впливу нової загрози – пандемії COVID.

Сьогодні велика увага в ООН приділяється оцінці соціальних і економічних наслідків пандемії COVID-19, а раніше ще і збору коштів для допомоги найбільш постраждалим країнам.

Майже 90% світової економічної діяльності в тій або іншій формі постраждали в результаті пандемії коронавірусу. Транснаціональні торгові зв'язки і ланцюжки постачань порушені, споживчий попит скоротився, мільйони людей залишилися без роботи. Такі реалії сьогодення. Але і найближче майбутнє не обіцяє позитивних змін. У ООН оцінили ситуацію та визначили умови успішного виходу з кризи. ООН представила доповідь про стан світової економіки в середині 2020 р. У документі також міститься прогноз на строк до 2021 р. У поточному році економісти Організації Об'єднаних Націй передрікають світу скорочення економіки на 3,2%. Очікується, що через пандемію COVID-19 впродовж наступних двох років світ недорахується близько 8,5 трлн доларів доходів. Це найрізкіше скорочення з часів Великої депресії 1930-х років. Проте в ООН упевнені, що тяжкі наслідки такої рецесії можна буде здолати, вивішивши міжнародну співпрацю на новий рівень.

Згідно з доповіддю про положення та перспективи світової економіки, розвинені країни чекає негативне економічне зростання – їх ВВП скоротиться на 5%. Ці втрати будуть частково компенсовані лише у 2021 р., коли економіка досягне помірного зростання на рівні 3,4%. Для країн, що розвиваються, скорочення економіки в нинішньому році прогнозують у середньому на рівні 0,7%. А світова торгівля у 2020 р. скоротиться майже на 15%. Виною тому – різке скорочення світового попиту та збої у глобальних ланцюжках постачань. Пандемія, ймовірно, призведе до того, що за межею бідності у 2020 р. опиняться понад 34 млн людей, причому більше половини приросту цього показника припаде на африканські країни. А довгостроковий прогноз показує, що до 2030 р. число тих, що живуть в умовах крайньої бідності, виросте ще на 130 млн осіб. Пандемія особливо сильно вдарила по людях, зайнятих на низькооплачуваній роботі, що не вимагає особливих навичок, тоді як більш кваліфіковані працівники постраждали менше. Як результат, вважають в ООН, у світі збільшиться розрив у доходах бідних і багатих – як людей, так і країн. Зіткнувшись з викликаною коронавірусом кризою, уряди усіх країн світу привели в дію механізми фінансового стимулювання. Бюджетні асигнування, обсяг яких доходять до 10% від ВВП, спрямовані на підтримку систем охорони здоров'я та боротьбу з пандемією, а також на збереження коштів для існування громадян. Проте глибина та серйозність кризи не обіцяють швидкого та безболісного відновлення.

Еліот Харрис, помічник Генерального секретаря ООН по економічному розвитку і головний економіст організації, заявив, що темпи й обсяги відновлення після кризи залежать не лише від ефективності заходів громадської охорони здоров'я по уповільненню поширення вірусу, але і від здатності країн зберегти робочі місця та доходи людей, особливо представників найуразливіших верств нашого суспільства.

Автор вважає, що в ООН оцінили потенційні соціально-економічні наслідки не лише пандемії COVID-19, але і світової економічної кризи, яка триває для більшості країн і у 2020 р. Потенційні негативні соціально-економічні наслідки пандемії COVID-19 і світової економічної кризи багато в чому збігаються, і їх неможливо розділити. Люди помирають не лише від пандемії COVID-19, але і від голоду, і від розвалу системи охорони здоров'я в багатьох країнах зі світовою економічною кризою.

Доктор економічних наук, професор М. О. Кизим проаналізував найважливіші світові рейтинги України за якістю життя, конкурентоспроможності, свободи підприємництва, ефективності уряду, рівнем корупції, до яких країна прийшла майже за 20 років незалежного розвитку. Оскільки виявилось, що рейтинги або погіршуються, або є стабільно низькими, він обґрунтовано зробив висновок, що винна не стільки фінансово-економічна криза, скільки наявна системна криза суспільства. Для вирішення цієї проблеми необхідні системні зміни, що зачіпають економічну, політичну, соціальну та культурну складові. [11, с. 24–25]. Не можна не погодитися з цим висновком, оскільки аналізовані рейтинги відображають основні результати розвитку країни. Так, за якістю життя (а цей рейтинг враховує розмір ВВП на одного жителя, рівень освіти, тривалість життя) наша країна знаходиться на 85 місці серед 182 країн, а колишній СРСР, в якому Україна була однією з найбільш розвинених республік, у 1990 р займав 33 місце. Виходить, що за роки незалежності ми по цьому найважливішому рейтингу майже через 20 років ринкових перетворень опустилися на 52 позиції.

Цей дуже кваліфіковано виконаний аналіз переконливо показує, що якість економічної системи України та її соціальної спрямованості за ці роки не підвищувалися, а швидко знижались. Відповідно різко збільшувалася соціальна безвідповідальність бізнесу, що приносить величезний збиток населенню країни і посилює його розшарування на дуже бідних і занадто багатих. На думку автора, найбільшу шкоду населенню держави заподіяли зарубіжні та вітчизняні банки. Особливо великі банки США.

В Україні в результаті агресивної політики Національного банку України (НБУ) з ринку було виведено понад 100 банків зі 180, діючих станом на 1 січня 2014 р. Керівництво НБУ в особі Валерії Гонтаревої переконувало в правомірності своїх дій, але суди ба-

чили порушення закону. У 2017 р. голова НБУ Валерія Гонтарева офіційно оголосила про свою відставку. Від цього постраждали як фізичні, так і юридичні особи України. Вони тривалий час пікетували НБУ. Але для громадян це не дало позитивних результатів.

Один із основних недоліків ринкової економіки, добре вивчений ще К. Марксом, укладається в тому, що в гонитві за високим прибутком власники капіталу не зупиняються навіть перед тяжкими злочинами. Як показує досвід країн як з розвинутою, так і з економікою, що розвивається, і сьогодні більшості власників капіталу властивий той самий порок. На думку автора, приватне підприємництво можна образно зрівняти з вогнем. Як відомо, благом є тільки якісно та відповідально керований вогонь, а некероване полум'я – це пожежа, що приносить величезні нещастя. Так і слабо контрольоване державою приватне підприємництво в погоні за прибутком не зупиняється навіть перед тяжкими злочинами проти своїх же співгромадян. Прикладів тому існує безліч у сфері виробництва та реалізації продукції, небезпечної для життя, здоров'я та майна громадян; у широкомасштабній підробці медикаментів, торгівлі людьми, різних форм шахрайства, включаючи створення фінансових пірамід.

Викрита наприкінці 2008 р. у США найбільша фінансова піраміда Бернарда Медоффа у вигляді інвестиційного фонду «Медофф Секьюрітіс» за більш ніж 20 років своєї злочинної діяльності заповдіяла збитки її клієнтам з різних країн, за остаточною оцінками, у розмірі 65 млрд доларів. Серед її ошуканих клієнтів є й такі, хто покінчив життя самогубством. З того часу в результаті активізації контролюючих органів за короткий період тільки в США було розкрито 20 більш дрібних фінансових пірамід (8 млрд дол. і менше). Фінансові піраміди були викриті в Японії (1,1 млрд євро) і в інших країнах [20]. Залишається тільки з'ясувати, чому їх не виявили раніше: через погану роботу контролюючих органів або через корупцію?

Розквіт фінансових пірамід у колишніх республіках СРСР припав на 1994–1995 рр. Від банкрутства набагато меншої фінансової піраміди ВАТ «МММ» Сергія Мавроді, розкритої в 1994 р., постраждали кілька мільйонів осіб. Для багатьох з них це обернулося також важкими трагедіями. У цьому ж 1994 р. в Україні було викрито фінансову піраміду «Кий-Траст», а її засновник, що привласнив 3 млн дол., чотири роки ховався від слідчих органів. На початку 2008 р. у Санкт-Петербурзі від фінансової піраміди «Сан» постраждали близько 100 тисяч вкладників [21].

За даними ЗМІ, президент США Дональд Трамп 15 травня 2020 р. заявив, що приватна компанія США розробила та запустила гіперзвукову космічну ракету. У автора є сумнів щодо якості контролю державою цієї приватної компанії.

Варто зазначити, що у промислово розвинених країнах з устояною ринковою економікою відзначається багато випадків реалізації неякісної, контрафактної продукції. Наприклад, у 2006 р. вибухнув скандал навколо німецької фірми, яка у величезній кількості поставляла зіпсоване м'ясо не тільки всередині країни, але й в інші країни ЄС для виготовлення шаурми. Власник фірми покінчив із собою. У 2007 р. на кордоні ЄС було затримано підроблених товарів на 70% більше, ніж у 2006 р. У Брюсселі демонстрували підробки, у т. ч. автомобіль «Феррарі».

Криза змусила країни ЄС боротися зі злом, яке було створено деякими з них. Відомо, що найбільші у світі офшорні зони були створені європейськими країнами з вигодою для себе. Європейським «чемпіоном» по ухиленню від сплати податків за допомогою офшорів вважається банківська система Швейцарії, яка до 2014 р. користувалася введеною в 1932 р. банківською таємницею. У ході проведеного в Берліні чергового світового форуму щодо забезпечення прозорості податкової політики більше 90 країн зобов'язалися брати участь в автоматичному обміні інформацією. Відзначалося, що залишилися ще країни, у тому числі Панама, які не підписали цей договір. У Франції, наприклад, за ухилення від сплати податків, у тому числі з використанням офшорних зон, передбачені не тільки великі штрафи, а й тюремне ув'язнення. У кризові роки штрафи збільшили в 10 разів, а максимальний термін тюремного ув'язнення – з 5 до 7 років. У законодавстві України суворою матеріальною та кримінальною відповідальністю за аналогічні злочини досі не існує.

З 2016 р. на підставі розслідування, проведеного журналістами із 76 країн світу, з'явилася інформація про Панамський офшорний скандал. У ньому виявилися замішаними прем'єр-міністри Ісландії, Англії, близько 20 високопоставлених громадян і бізнесменів України, багатьох інших країн. Але були практично відсутні високопоставлені громадян Франції та інших країн, в яких передбачена сувора відповідальність за ухилення від податків.

Аналогічні проблеми з іншими бізнесменами України та іншими «податковими раями» виникали і раніше. У 2013 р. багато вітчизняних бізнесменів користувалися аналогічними послугами кіпрських банків. У статистичній звітності, як зазначав автор, фіксувалися великі інвестиції в ЄС (Кіпр) і в Україну з Кіпру. Станом на 01.04.2013 р. прямі іноземні інвестиції з Кіпру виявилися найбільшими: 17692,2 млн дол., або 31,8%. Інформація журналістського розслідування про Панамський офшорний скандал періодично збільшується, відповідно, і кількість високопоставлених громадян і бізнесменів України, замішаних у ньому, зростає до кількох сотень.

Особливого захисту потребує наша молодь, для якої окремі види бізнесу під прикриттям прийнятих з їхньою участю законів багато років витончено рекла-

мують спиртні напої, пиво, сигарети, азартні ігри. За даними опитування, проведеного Українським інститутом соціологічних досліджень ім. Я. Яременко при сприянні Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) у 24 областях України, АР Крим і в Києві, за 4 роки щотижневі споживання міцних спиртних напоїв серед 15-літніх дівчинок і 13-літніх хлопчиків збільшилося більш ніж в 1,5 разу, а вживання вина серед підлітків – у 2,5 разу. Курці 10-класники склали 50%, а 8-класники – 40%. При цьому щодня та щотижня пиво п'ють 15% шестикласників і більше 50% першокласників ПТУ. Як бачимо, результати реклами приголомшуючі, а рекламодавці заробили величезний прибуток. Пиво в Україні було визнано алкогольним напоєм і стало обкладатися акцизним податком тільки з 2015 р.

У Німеччині, за даними інформаційного агентства РБК-Україна, у 2009 р. було введено тимчасову заборону на продаж напою Red Bull Cola, тому що в його складі співробітники Інституту по охороні здоров'я та праці землі Північний Рейн – Вестфалія виявили наркотичний засіб – кокаїн. Не виключено, що й виготовлювач цього напою раніше реалізовував соціальні ініціативи, а от подбати про безпеку свого напою для споживачів не зміг або це не було його метою. Тим більше, що цей напій підлягає обов'язковій сертифікації, і виробник зобов'язаний був дотримуватися технології його виробництва, що забезпечує безпеку напою для споживачів, тобто вимоги сертифіката відповідності. Залишається тільки гадати, а чи не було це зроблено з метою збільшення прибутку для створення в короткий термін залежності споживачів від цього напою? Заборона продажу напою Red Bull Cola запроваджувалася і в Тайвані. В Україні заборона продажу цього напою контролюючими органами взагалі не запроваджувалася. Тому обсяги продажів слабоалкогольних енергетичних напоїв в Україні стрімко зростають, завдаючи великої шкоди, перш за все, молоді, їх батькам і суспільству в цілому.

Дуже великої шкоди нашій молоді завдали соціально безвідповідальні аптеки, які відпускали медикаменти з наркотичними речовинами навіть школярам молодших класів. Вони швидко отримують наркотичну залежність, стають «рабами» аптек, крадучи гроші в батьків, швидко деградують фізично та морально. А аптеки наживалися і не несли ніякої відповідальності. Це при тому, що в сусідніх країнах такі медикаменти відпускалися лише за рецептами лікарів. Так, в аптеках тривалий час вільно продавали наркомісткий препарат «Трамадол», хоча його відпускали строго по рецептах у Росії та Білорусі. Такі злочини мають дуже суворо каратися тюремним ув'язненням винних. Інших методів зупинити їх, на думку автора, не існує. У наших аптеках, за даними ЗМІ, безкарно відпускається навіть у 2020 р. більше 20% підроблених медикаментів. Подібних негативних прикладів, на жаль, можна привести багато, але

далеко не всі злочинці були серйозно покарані за виробництво та реалізацію неякісної продукції, що викликає важкі захворювання і смерть людей.

Держспоживстандарт оприлюднив широко розповсюджені в нашій країні рецепти виготовлення молочної продукції на основі не молока, а пальмової олії та різних добавок. У ЗМІ наводяться дані, що в молоко підмішують сіль, цукор, крохмаль, крейду, мило, вапно, гіпс, пральний порошок. У результаті бездарного реформування сільського господарства на основі розпаювання земельних угідь і ліквідації колгоспів без негайного створення на їхній основі інших підприємств були підірвані основи крупнотоварного сільськогосподарського виробництва. Порівняно з 1990 р. виробництво м'яса в країні скоротилося у 2,3 разу, молока – у 2,1 разу, а поголів'я великої рогатої худоби зменшилося в п'ять разів. Замість того, щоб компенсувати брак молока нарощуванням виробництва або імпорту, бізнес, користуючись недосконалістю системи державного регулювання, пішов на явні злочини. При цьому споживачі не інформуються про склад продуктів харчування, що реалізуються, хоча в статті 3 Закону України «Про захист прав споживачів» таке право декларується. Для виправлення цього дуже серйозного недоліку варто врахувати досвід Єврокомісії та зобов'язати виробників більшості товарів широкого вжитку вказувати, із чого вони виготовлені, а за розходження, що виявляються між оголошеним складом і фактичним, передбачити сувору відповідальність, включаючи карну.

У нашій країні практично відсутні підприємства, які мають сертифіковані системи менеджменту безпеки харчової продукції відповідно до стандарту ISO 22000: 2005. Цей стандарт застосовується до всіх організацій, що впливає на безпеку харчової продукції, починаючи від виробників кормів для тварин, риби і птахів, до виробників харчових продуктів, організацій з транспортування та зберігання і субпідрядників і закінчуючи роздрібними магазинами та підприємствами громадського харчування. Значною мірою це є наслідком недоліків державного регулювання в даній сфері.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз дозволяє підсумувати, що країни, економічні системи яких за допомогою державного регулювання економіки забезпечили досить високу її соціальну спрямованість, не допустили великого розшарування населення на занадто багатих і тих, що знаходяться за межею бідності, краще і без великих соціальних потрясінь долали світову економічну кризу. До них належать, наприклад, Швеція, Норвегія, Австралія, Франція, Німеччина, Японія. Так, Японія з дуже відсталого країни після закінчення Другої світової війни перетворилася в лідируючу за рахунок якісного державного регулювання економіки та ефективної підтримки виробників. У даний

час Японія є третьою економікою світу після США та Китаю.

Аргументовано, що якість економічної системи будь-якої країни, державного регулювання економіки є найважливішими чинниками масштабного підвищення соціальної відповідальності підприємств, їх іміджу та конкурентоспроможності, а також конкурентоспроможності країни.

З 2009 р. автор у своїх публікаціях повторює висновки, що в країнах, економічні системи яких не в змозі забезпечувати належний рівень державного регулювання економіки та її соціальної спрямованості, населення приречене на експлуатацію соціально безвідповідальними суб'єктами бізнесу, моральну та фізичну деградацію і навіть вимирання через вкрай негативний вплив цілого ряду факторів. Цій висновок є як ніколи актуальним і зараз, коли світова економічна криза істотно посилилася через пандемію коронавірусу COVID-19 та різко посилила всі загрози та ризики майбутнього соціально-економічного розвитку країн світу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Стиглиц Дж. Крутое пике. Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса. М.: Эксмо, 2011. 524 с.
2. Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов / пер. с англ. 4-е изд. М.: Альпина Паблишер, 2011. 453 с.
3. Ламбен Ж.-Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок / пер. с англ.; под ред. В. Б. Колчанова. СПб.: Питер, 2004. 800 с.
4. Ламбен Ж.-Ж. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива. СПб.: Наука, 1996. 589 с.
5. Макконелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика: в 2-х т. / пер. с англ. 11-го изд. Т. 1. М.: Республика, 1992. 399 с.
6. COVID-19: в ООН поставили диагноз світовій економіці і призначили лікування. URL: https://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/covid-19-oon-postavyly-diagnozovitoviy-ekonomitsi-i-pryznachyly-likuvannya
7. Краюхин Г. А., Турковская Н. В. Инвестиционные стратегии развития промышленных предприятий и методы их финансирования: монография. СПб.: СПбГИЭУ, 2007. 206 с.
8. На Львовщине уничтожили рекордную в истории Украины партию поддельной водки. URL: <https://news.pn/ru/incidents/231453>
9. Пономаренко В. С., Гонтарева І. В. Методологія комплексного оцінювання ефективності розвитку промислових підприємств. Харків: Вид-во ХНЕУ, 2015. 404 с.
10. Пономаренко В. С., Гонтарева І. В. Конкурентоспроможність у комплексному оцінюванні ефективності розвитку промислового підприємства // Конкурентоспроможність: проблеми науки та практики: монографія / за ред. В. С. Пономаренка, М. О. Кизима, Ю. Б. Іванова. Харків: ФОП Павленко О. Г.; ВД «ІНЖЕК», 2011. С. 295–316.
11. Иванов Ю. Б., Конкурентоспособность малого бизнеса: налоговые аспекты практики // Конкурентоспроможність: проблеми науки та практики: монографія / за ред. В. С. Пономаренка, М. О. Кизима, Ю. Б. Іванова. Харків: ФОП Павленко О. Г.; ВД «ІНЖЕК», 2011. С. 275–286.
12. Иванов Ю. Б., Орлов П. А., Іванова О. Ю., Орлов С. П. Конкурентні переваги підприємства: оцінка, формування та розвиток: монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2008. 352 с.
13. Орлов П. А. Затяжной мировой финансово-экономический кризис и его уроки для экономической науки и практики // Конкурентоспроможність: проблеми науки та практики: монографія / за ред. В. С. Пономаренка, М. О. Кизима, Ю. Б. Іванова. Харків: ФОП Павленко О. Г.; ВД «ІНЖЕК», 2011. С. 295–316.
14. Тарануха Ю. В. Конкуренция и конкурентоспособность: монография. М.: Русайнс, 2015. 336 с.
15. Котлер Ф., Келлер К. Л. Маркетинг менеджмент / пер. с англ. 12-е изд. СПб.: Питер, 2008. 816 с.
16. Маркетинг / У. Руделиус, М. В. Авдохина, Н. И. Ивашко и др. М.: ДеНово, 2001. 706 с.
17. Маркетинг: підручник / В. Руделиус, О. М. Азарян, Н. О. Бабенко та ін. 4-те вид. Київ: Навчально-методичний центр «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2009. 648 с.
18. Окландер М. А., Ботушан М. В. Маркетингові комунікації промислових підприємств в умовах інформаційної економіки: монографія. Одеса: Астропринт, 2011. 210 с.
19. Ястремська О. М., Строкович Г. В. Методичний підхід до стратегічного планування якості функціонування підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 4. С. 470–483.
20. Орлов П. А. Важнейшие факторы масштабного повышения социальной ответственности субъектов хозяйствования и их маркетинга для эффективного социально-экономического развития стран. *Економіка розвитку*. 2017. № 3. С. 20–34. URL: http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/eu173_83/e173orl.pdf
21. Индекс глобальной конкурентоспособности (The Global Competitiveness Index) – глобальное исследование и сопровождающий его рейтинг стран мира по показателю экономической конкурентоспособности по версии Всемирного экономического форума (World Economic Forum). URL: <http://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index/info>
22. Dugua P.-Y. Dieselgate: une dernière salve de sanctions pour Volkswagen aux États-Unis // *Le Figaro*. 2016. URL: <http://www.lefigaro.fr/societes/2017/01/11/20005-20170111ARTFIG00361-dieselgate-une-derniere-salve-de-sanctions-pour-volkswagen-aux-etats-unis.php>
23. Le "Dieselgate" serait responsable de 5000 morts par an // *Le Figaro*. 2017. URL: <http://www.lefigaro.fr/flash-eco/2017/09/18/97002-20170918FILWWW00019-le-dieselgate-serait-responsable-de-5000-morts-par-an.php>
24. Gazzane H. Les sanctions pénales commencent à tomber dans l'affaire du dieselgate // *Le Figaro*. 2017. URL: <http://www.lefigaro.fr/societes/2017/12/07/20005-20171207ARTFIG00110-les-sanctions-penales-commencent-a-tomber-dans-l-affaire-du-dieselgate.php>

26. Egloff E. Traitement de choc pour Volkswagen // Le Figaro. 2016. URL: <http://www.lefigaro.fr/conjoncture/2016/11/18/20002-20161118ARTFIG00316-traitement-de-choc-pour-volkswagen.php>
27. Volkswagen devient numéro un mondial de l'auto mobile // Le Figaro. 2017. URL: <http://www.lefigaro.fr/societes/2017/01/30/20005-20170130ARTFIG00048-volkswagen-devient-numero-un-mondial-de-l-automobile.php>
28. Egloff E. Volkswagen à plein régime malgré le «dieselgate» // Le Figaro. 2017. URL: <http://www.lefigaro.fr/societes/2017/03/13/20005-20170313ARTFIG00312-un-an-apres-volkswagen-tourne-la-page-du-dieselgate.php>
29. «Dieselgate»: General Motors à son tour visé par une plainte // Le Figaro. 2017. URL: <http://www.lefigaro.fr/societes/2017/05/26/20005-20170526ARTFIG00001-dieselgate-general-motors-a-son-tour-vise-par-une-plainte.php>
30. Gazzane H. Trois chiffres édifiants démontrent que la corruption gangrène le monde // Le Figaro. 2017. URL: <http://www.lefigaro.fr/conjoncture/2017/12/09/20002-20171209ARTFIG00019-trois-chiffres-edifiants-demonstrent-que-la-corruption-gangrene-le-monde.php>
31. Corruption Perceptions Index 2016 / Transparency International. URL: <https://www.transparency.org/en/news/corruption-perceptions-index-2016#>
32. Стандарт ISO 26000 «Настанова по соціальній відповідальності». URL: <http://aop.nmu.org.ua/ua/metodicki/specialist/opg/lzi/zakon/Стандарт%20ISO%2026000.pdf>
- Gazzane, H. "Les sanctions penales commencent a tomber dans l'affaire du dieselgate". Le Figaro. 2017. <http://www.lefigaro.fr/societes/2017/12/07/20005-20171207ARTFIG00110-les-sanctions-penales-commencent-a-tomber-dans-l-affaire-du-dieselgate.php>
- Gazzane, H. "Trois chiffres edifiants demontrent que la corruption gangrene le monde". Le Figaro. 2017. <http://www.lefigaro.fr/conjoncture/2017/12/09/20002-20171209ARTFIG00019-trois-chiffres-edifiants-demonstrent-que-la-corruption-gangrene-le-monde.php>
- "Индекс глобалной конкурентоспособности (The Global Competitiveness Index) – глобальное исследование и сопоставление стран мира по показателям экономической конкурентоспособности по версии Всемирного экономического форума (World Economic Forum)" [The Global Competitiveness Index Is a Global Study and the Accompanying Ranking of Countries in the World in Terms of Economic Competitiveness According to the World Economic Forum]. <http://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index/info>
- Ivanov, Yu. B. "Konkurentosposobnost malogo biznesa: nalogovyye aspekty praktiki" [Small Business Competitiveness: Tax Aspects of Practice]. In *Konkurentospromozhnist: problemy nauky ta praktyky*, 275-286. Kharkiv: FOP Pavlenko O. H.; VD «INZhEK», 2011.
- Ivanov, Yu. B. et al. *Konkurentni perevahy pidpriemstva: otsinka, formuvannia ta rozvytok* [Competitive Advantages of the Enterprise: Assessment, Formation and Development]. Kharkiv: VD «INZhEK», 2008.
- Kotler, F., and Keller, K. L. *Marketing menedzhment* [Marketing Management]. St. Petersburg: Piter, 2008.
- Krayukhin, G. A., and Turkovskaya, N. V. *Investitsionnyye strategii razvitiya promyshlennykh predpriyatiy i metody ikh finansirovaniya* [Investment Strategies for the Development of Industrial Enterprises and Methods of Financing Them]. St. Petersburg: SPbGIEU, 2007.
- "Le "Dieselgate" serait responsable de 5000 morts par an". Le Figaro. 2017. <http://www.lefigaro.fr/flash-eco/2017/09/18/97002-20170918FILWWW00019-le-dieselgate-serait-responsable-de-5000-morts-par-an.php>
- Lamben, Zh.-Zh. *Menedzhment, oriyentirovanny na rynek* [Market-oriented Management]. St. Petersburg: Piter, 2004.
- Lamben, Zh.-Zh. *Strategicheskiy marketing. Yevropeyskaya perspektiva* [Strategic Marketing. European Perspective]. St. Petersburg: Nauka, 1996.
- Makkonell, K. R., and Briu, S. L. *Ekonomiks: printsipy, problemy i politika* [Economics: Principles, Problems and Politics], vol. 1. Moscow: Respublika, 1992.
- "Na Lvovshchine unichtozhili rekordnyuy v istorii Ukrainy partiyu poddelnoy vodki" [A Record Batch of Counterfeit Vodka Was Destroyed in the Lviv Region]. <https://news.pn.ru/incidents/231453>
- Oklander, M. A., and Botushan, M. V. *Marketynhovi komunikatsii promyslovykh pidpriemstv v umovakh informatsiinoi ekonomiky* [Marketing Communications of Industrial Enterprises in the Information Economy]. Odesa: Astroprint, 2011.
- Orlov, P. A. "Vazhneyshyye faktory masshtabnogo povysheniya sotsialnoy otvetstvennosti subektov khozyayst-

- vovaniya i ikh marketinga dlya effektivnogo sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya stran" [The Major Factors of Large-Scale Raising Social Responsibility of Business Entities and Their Marketing for Countries' Efficient Socioeconomic Development]. *Ekonomika rozvytku*. 2017. http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/eu173_83/e173orl.pdf
- Orlov, P. A. "Zatyazhnoy mirovoy finansovo-ekonomicheskoy krizis i yego uroki dlya ekonomicheskoy nauki i praktiki" [Protracted World Financial and Economic Crisis and Its Lessons for Economic Science and Practice]. In *Konkurentospromozhnist: problemy nauky ta praktyky*, 295-316. Kharkiv: FOP Pavlenko O. H. ; VD «INZhEK», 2011.
- Ponomarenko, V. S., and Hontareva, I. V. "Konkurentospromozhnist u kompleksnomu otsiniuvanni efektyvnosti rozvytku promyslovoho pidpriemstva" [Competitiveness in a Comprehensive Assessment of the Effectiveness of Industrial Enterprise Development]. In *Konkurentospromozhnist: problemy nauky ta praktyky*, 295-316. Kharkiv: FOP Pavlenko O. H. ; VD «INZhEK», 2011.
- Ponomarenko, V. S., and Hontareva, I. V. *Metodolohiia kompleksnoho otsiniuvannya efektyvnosti rozvytku promyslovykh pidpriemstv* [Methodology of Complex Evaluation of Efficiency of Industrial Enterprises Development]. Kharkiv: Vyd-vo KhNEU, 2015.
- Porter, M. *Konkurentnaya strategiya: Metodika analiza otrasley i konkurentov* [Competitive Strategy: Methodology for Analyzing Industries and Competitors]. Moscow: Alpina Pablisner, 2011.
- Rudelius, U. et al. *Marketing* [Marketing]. Moscow: DeNovo, 2001.
- Rudelius, V. et al. *Marketynh* [Marketing]. Kyiv: Navchalno-metodychnyi tsentr «Konsortsium iz udoskonalennia menedzhment-osvity v Ukraini», 2009.
- "Standart ISO 26000 «Nastanova po sotsialnii vidpovidalnosti»" [ISO 26000 Standard "Guidelines for Social Responsibility"]. <http://aop.nmu.org.ua/ua/metodicki/specialist/opg/lzi/zakon/Стандарт%20ISO%2026000.pdf>
- Stiglits, Dzh. *Krutoye pike. Amerika i novyy ekonomicheskyy porjadok posle globalnogo krizisa* [Steep Dive. America and the New Economic Order after the Global Crisis]. Moscow: Eksmo, 2011.
- Taranukha, Yu. V. *Konkurentsya i konkurentosposobnost* [Competition and Competitiveness]. Moscow: Rusayns, 2015.
- "Volkswagen devient numero un mondial de l'automobile". *Le Figaro*. 2017. <http://www.lefigaro.fr/societes/2017/01/30/20005-20170130ARTFIG00048-volkswagen-devient-numero-un-mondial-de-l-automobile.php>
- Yastremska, O. M., and Strokovych, H. V. "Metodychnyi pidkhid do stratehichnoho planuvannya yakosti funktsionuvannya pidpriemstva" [Methodological Approach to Strategic Planning of Enterprise Functioning Quality]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 4 (2015): 470-483.

УДК 338.2: 339.9
JEL: O30; O33

ІННОВАЦІЇ ТА ІНДУСТРІЯ 4.0: БІБЛІОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ

©2020 СИГИДА Л. О., БОНДАРЕНКО А. Ф.

УДК 338.2: 339.9
JEL: O30; O33

Сигида Л. О., Бондаренко А. Ф. Інновації та Індустрія 4.0: бібліометричний аналіз

Мета статті полягає в дослідженні особливостей понять «інновація» («innovation») та «Індустрія 4.0» («Industry 4.0») на основі бібліометричного аналізу та візуалізації отриманих результатів. Проведено огляд 720 публікацій (статей і матеріалів конференцій) із наукометричної бази даних Scopus за період 2014–2020 рр. на основі використання комбінації двох понять з логічним оператором «AND». Пошук у базі даних Scopus здійснювався у полі «title, abstract, keywords». Візуалізація результатів проводилася за допомогою програми VOSviewer. У результаті дослідження визначено динаміку публікаційної активності за роками та відповідну кількість цитувань. Встановлено, що публікації переважно належать до однієї з галузей знань – інженерні науки, комп'ютерні науки та бізнес, менеджмент і облік. Виокремлено авторів, які мають найбільшу кількість публікацій у рамках досліджуваної тематики, а також найбільш цитовані дослідження. Визначено, що Німеччина, Італія, США, Китай, Бразилія та Великобританія є країнами, у яких проблематика інноваційності та Індустрії 4.0 опрацьовується найбільш детально. Також сформовано кластери ключових слів. Отримані результати аналізу та візуалізація є актуальними та формують основу для кращого розуміння концепцій інноваційності та Індустрії 4.0. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є детальне розроблення проблематики Інтернету речей та інформаційної трансформації.

Ключові слова: інновації, Індустрія 4.0, бібліометричний аналіз, країна, цитування.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-6-40-48>

Рис.: 4. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 23.

Сигида Любов Олексіївна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри маркетингу, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна)

E-mail: liubov.syh@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0319-8070>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/H-8582-2018>

Бондаренко Алла Федорівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна)

E-mail: a.bondarenko@uabs.sumdu.edu.ua